

ció a una vida plena de comoditats fou un dels detonants de l'abandonament. Simultàniament a la descoberta del món modern per part dels autòctons, una altra gent a la ciutat s'estava adonant precisament dels inconvenients del medi urbà: el que per als habitants de les muntanyes de Prades era una vida regalada, per alguns *urbanites* dels anys seixanta començava a ser una vida estressant i sense sentit. Si bé el fenomen de la neoruralitat no es donà a la nostra àrea d'estudi amb tanta intensitat com en altres indrets de Catalunya, també se'n produïren alguns casos; moltes d'aquestes persones no recixiren en el seu intent i acabaren marxant, però d'altres s'establiren a la zona. La gran majoria d'aquests neorurals ho són de cap de setmana, de manera que la proliferació de segones residències també ha arribat a les muntanyes de Prades. Aquest fenomen ha contribuït a donar un impuls econòmic a aquest indret, ja que molts autòctons sobreviuen gràcies a la combinació dels negocis turístics amb una agricultura en retrocés.

La casa cerdana: família, relacions econòmiques i arquitectura

Joan Josep Pujadas
Gemma Casal
Montserrat Soronellas

Museu Cerdà

La recerca IPEC-anàlisi «La casa cerdana: família, relacions econòmiques i arquitectura» (2002-2003) ha tingut com a finalitat fer un estudi monogràfic de les transformacions sofertes per la institució de la casa a la comarca de la Cerdanya, especialment aquelles esdevingudes al llarg del segle xx. El marc cronològic ha vingut determinat, essencialment, per l'abast de la memòria individual i col·lectiva dels cerdans (ja que es tracta d'una recerca fonamentalment etnogràfica), encara que, determinats aspectes del projecte (essencialment aquells que tenen a veure amb els aspectes constructius i arquitectònics de les cases i/o amb els registres escrits de la vida econòmica de les famílies) ens han dut a fer prospeccions puntuals més allunyades en el temps. L'estratègia metodològica d'aquesta recerca està fonamentada en l'elaboració de quinze etnografies de família elaborades a partir d'entrevistes a informants que pertanyen a cases de la comarca històrica, inclòs el cantó francès de la

frontera. La selecció d'aquestes cases l'hem feta atenent criteris significatius, alguns dels quals són: la distribució en el territori, la seva ubicació en l'estructura socioeconòmica cerdana, el tipus arquitectònic de casa i l'activitat econòmica. Els relats dels informants han estat completats, en els casos en què això ha estat possible, amb l'estudi de fonts documentals procedents dels arxius patrimonials de les cases, un recurs que ens ha estat molt útil per fer el retrat de la casa cerdana a finals del segle xix, l'època en què s'inicien els relats dels nostres informants quan reconstrueixen la trajectòria de les seves famílies al capdavant de les cases. Per satisfer l'interès de l'estudi en la vessant arquitectònica de les cases, hem fet reportatges fotogràfics exhaustius de cadascuna i s'ha procedit a l'aixecament planimètric de plantes, alçats i seccions de cinc d'aquestes cases. Els resultats d'aquest estudi monogràfic han de constituir un dels elements centrals del projecte museogràfic del Museu Cerdà, que pre-

La composició de l'espai domèstic a la cuina del Molí d'en Pons (Bor, Cerdanya) recorda les transformacions de la casa cerdana i fa evident la renovació per continuar sent funcional. Fotografia: Pere Campmajor (2003).

tén mostrar les transformacions de les formes de vida a la comarca de la Cerdanya.

La casa, com a institució consuetudinària, constitueix una realitat polièdrica, plena de facetes diferenciades, però que participen d'un tot orgànic. No hi ha manera d'analitzar una d'aquestes facetes sense referir-se al tot (a totes i cadascuna de les seves dimensions), especialment si l'enfocament de la recerca no se situa en els llimbs d'una mirada acrònica i negadora de la historicitat del canvi sociocultural, sinó que emfasitza l'anàlisi de l'especificitat del procés de transformació. Entenem que aquesta recerca (i així ho explicàvem als nostres informants als quals els costava, de vegades, entendre el nostre interès per la seva petita i particular història) posa l'èmfasi en l'estudi d'algunes cases cerdanes, cadascuna de les quals mostra els mecanismes de funcionament dels principals agents de transformació de la comarca al llarg de la darrera centúria. Tanmateix, les transformacions de la institució de la casa no es produeixen en un sol moment, ni de manera homogènia, sinó que s'atenen contextualment a temps i cicles de durada més o menys llarga que condueixen la institució a un polimorfisme i a una deriva de situacions matisadament diferents. No hi ha una única resposta al procés de «crisi» de la «casa cerdana tradicional», sinó un ventall de solucions i alternatives, que constitueixen el veritable focus i objecte d'a-

questa investigació. Hem intentat fer una tipologia de les formes bàsiques de transformació d'aquesta institució, enteses com a alternativa al model canònic de casa com a unitat social de producció i consum.

No hem volgut entrar en el debat estèril sobre la universalitat o especificitat de la institució de la casa pirinenca. El que és indubtable és que, més enllà de les adaptacions locals o comarcals, hi ha un model d'institució que, amb diferències ben delimitades, tendeix a caracteritzar una forma específica d'adaptació a l'entorn, d'articulació amb les economies de les terres planes i d'organització social i política. En aquest sentit, doncs, creiem que es pot afirmar que l'especificitat de la casa cerdana no la trobarem a redós de la cerca del «model tradicional». El que considerem específic de cada lloc (i que hem intentat documentar etnogràficament) és el seu procés

de transformació i d'adaptació a la naturalesa canviant de l'economia comarcal, regional (pirinenca), nacional (catalana) i global. En aquest sentit, hem tingut molt en compte els contrastos que hi ha, dins del procés de canvi, entre el cas cerdà i el d'altres valls pirinenques, com les pallareses, araneses, andorranes o ripollenques.

El nostre objecte d'estudi és, doncs, el canvi de la casa a la Cerdanya. El pas d'una institució caracteritzada com a unitat de producció i consum agroromana a una institució multifacètica caracteritzada per: (1) la pluriactivitat i diversificació productiva de les unitats familiars, (2) la mercantilització dels béns privats i comunals, (3) la crisi del principi de coresidència entre els membres de la família troncal i el pas a noves formes de troncalitat, (4) el polimorfisme de solucions i alternatives al sistema d'herència indivisa i a la institució de l'he-

reu, (5) la transformació de les relacions intergeneracionals, (6) la transformació de les relacions de gènere, (7) els nous usos de l'espai domèstic i del conjunt de dependències de les cases i (8) l'aparició d'un model estereotipat de "casa cerdana", que pretén fixar i patrimonialitzar unes formes constructives pretesament "tradicionals", sorgit a redós de l'esclat immobiliari a la comarca.

La Cerdanya ha sofert un procés de terciarització que s'ha anat estenent per la comarca al llarg del segle xx, però que s'ha accelerat en els darrers trenta anys. La Cerdanya de finals del segle xix responia al model de comarca eminentment pagesa, amb una activitat agroromadera pròspera, atesa la peculiar configuració orogràfica d'aquest tros de Pirineu que disposa d'una àmplia plana fèrtil que permet que hi hagi explotacions grans en dimensions, en productivitat i en rendibilitat. Les cases cerdanes més potents compartien espai en l'estructura social de la comarca amb les cases de pagesos propietaris i d'arrendataris o parcers, de les quals n'obtenien la mà d'obra que necessitaven. Aquesta composició social va començar a transformar-se al començament del segle xix, quan l'emigració, temporal o definitiva, va esdevenir una nova estratègia que se sumava a les moltes amb què, de sempre, les cases cerdanes havien afrontat la reproducció social. La presència d'anècdotes migratòries en les trajectòries de pràcticament to-

tes les cases estudiades confirma i ajuda a comprendre un fenomen que ja coneixem gràcies a les estadístiques.

El funcionament de les cases cerdanes ha anat transformant-se en la mesura que el context de la comarca i del país els ho ha exigint. En els darrers trenta anys moltes cases cerdanes han tancat portes; alguns cops ho han fet físicament, en la mesura que s'han venut, enderrocats o deshabitats; en d'altres casos ha estat un tancament més simbòlic i han esdevingut només residència de la família que, en un altre moment, s'havia organitzat en aquell espai per viure-hi, però també, i sobretot, per treballar un patrimoni comú. El nostre èmfasi no recau, però en la pèrdua, sinó ben al contrari, es fixa en l'anàlisi de les formes de continuïtat i de renovació, en la transformació i adaptació constants a les condicions d'un context social i econòmic que ha sofert canvis radicals entre els quals, el més important: la crisi i progressiva marginalització de l'economia agrària, més impactant a la Cerdanya atès l'extraordinari desenvolupament dels sectors turístic i immobiliari que avui són el gran motor d'una de les comarques amb més alt nivell de vida del país.

Les quinze cases treballades ens permeten descriure, gairebé, altres tantes fórmules a partir de les quals les famílies han continuat al capdavant de les cases de pagès heretades dels seus pares, mantenint tota o una part de l'explotació. Al-

guns cops les cases han tret partit del seu patrimoni arquitectònic i han fet l'ullet al sector serveis, bé sigui muntant un restaurant o destinant una part de les dependències de la casa al turisme rural; en d'altres ocasions ha optat per deixar de munyir i han canviat les vaques de llet per vaques de carn, una estratègia que els ha permès també disposar de temps per complementar la feina a l'explotació pròpia amb alguna altra activitat assalariada com la jardineria, una tasca molt demandada a la Cerdanya, atesa la proliferació de segones residències; en alguna altra ocasió, quan la liquiditat de la casa ho ha fet possible, l'estratègia ha estat incrementar els rendiments ampliant i tecnificant l'explotació agroromadera. A més, qui més qui menys, s'ha beneficiat del negoci que ara per ara és més rendible per als pagesos que queden a la comarca: la venda de terrenys per a la urbanització i edificació en les noves zones urbanes residencials.

La transformació del paisatge cerdà és molt ràpida. Va tacant el territori que fins abans d'ahir era un paisatge de vaques, camps i prats, amb modernes urbanitzacions plenes de cases adossades i aïllades que es venen a "bon preu", maquillades com l'autèntica casa cerdana. Amb aquest estudi no concloem pas, ni ho pretenem, on és l'autenticitat constructiva/arquitectònica de la casa cerdana (probablement d'aquí a uns anys la casa cerdana més ge-

nuïna serà la que construeixen ara les promotores que des d'arreu del país arriben a l'El-dorado cerdà). La nostra recerca posa en valor els elements arquitectònics i les tècniques constructives que hem pogut localitzar en la diversitat tipològica de cases cerdanes treballades. El que és cert és que cap d'aquestes no té res a veure amb el model pretesament original que prolifera avui en el paisatge cerdà i que es pot convertir en valor de referència per a les reformes de les cases més antigues; així ho hem pogut intuir en parlar amb els nostres informants. No hi ha dubte que aquesta recerca, i la seva posterior aplicació al projecte museogràfic del Museu Cerdà, pot incidir en la presa de decisions respecte als criteris a tenir en compte en un procés de patrimonialització dels elements del paisatge cerdà que avui ja és imparable.

El creixement i davallament del conreu de la vinya del 1850 al 1900 al terme de Montblanc a través de les construccions agràries

La vida a pagès

Museu-Arxiu de Montblanc

La recerca (IPEC-anàlisi 2002-2003) és un apropament a la vida pagesa centrada en l'estudi del conreu de la vinya, en les construccions agràries i en l'anàlisi de les formes de vida que les van fer possible.

La monografia resultant, *Llegat de pedra amb regust de vi*, està estructurada en quatre àmbits: el territori (el terme de Montblanc), on es fa una descripció de les característiques del municipi; la vinya, amb un estudi de l'evolució d'aquest conreu, i de com determinà l'economia i les relacions socials a la segona meitat del XIX; la vida, que recull la vida de pagès, centrada en els grups domèstics, les estratègies de transmissió i reproducció del patrimoni, la força de treball, la indumentària del moment, dites, cançons i anècdotes, així com una anàlisi d'una família concreta –Cal Peret de Lilla?, i la pedra, sobre l'arquitectura popular, la construcció en pedra seca i, concretament, sobre les barraques, que juntament amb els marges en són l'expressió més genuïna. Han format part de l'equip de

recerca dues antropòlogues (Rosa Canela, coordinadora, i Iolanda Vivancos), una historiadora (Maribel Serra), i un montblanquí amb gran coneixement del territori i de les construccions (Manel Martínez). El projecte ha rebut el suport i l'impuls del Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca, del seu director, Maties Solé, i del tècnic Christian Pomares.

Un passeig per Montblanc i pels seus entorns amb la visita als seus agregats –Lilla, la Guàrdia dels Prats, Prenafeta i Rojals– ens descobreix indrets plens de bellesa i història. Tot el terme de Montblanc és patrimoni, és paisatge, un llegat del temps: les seves pedres, les seves cases, els seus boscos, els seus camps... ens parlen d'èpoques passades. El seu patrimoni més visible i conegut, tot el conjunt medieval de la vila ducal, és extraordinari, però fora la imponent muralla, allà en els seus camps, hi trobem, també, un llegat magnífic, unes construccions agràries fetes amb pedra, aixecades amb la saviesa de la gent del camp.